

WILLEMSFONDS, naar Jan Frans Willems genoemde vereniging, die op 23 februari 1851 te Gent werd opgericht, „willende de nederduitsche tael- en letterkunde en al wat haer aengaet krachtadig ondersteunen en aenmoedigen, ter versterking van den algemeenen nationalen geest in België” - aldus art. I der toenmalige Grondslagen.

1. STREKKING.

Met deze formulering bepaalde het Willemsfonds zijn plaats in de V.B. De stichters zagen in de versterking van de positie van het Nederlands een voorwaarde voor de versteviging van de Belgische staat. Daardoor stelden zij zich van meet af op als loyale onderdanen van deze staat, maar ook als overtuigde tegenstanders van de opvatting dat deze gegrondvest moest zijn op de overheersende positie van het Frans. De uiteindelijke consequentie van hun opvatting zou liggen in de volledige gelijkberechtiging van de beide landstalen. In 1851 was dit een verafgelegen doel, doch de gehele actie van het Willemsfonds als vereniging voor volwassenenvorming en als Vlaamse drukgroep is steeds hierop

Algemene vergadering van het Willemsfonds te Gent in 1934. Uiterst links : M. Basse en A. Hegmans. Vooraan in het midden : A. Hans (met rechterhand in jaszak), mevr. De Veen-Hiel, L. de Veen-Hiel (met baard) en J. Mennekens (met bril en paraplu). Achteraan in de deuropening : H. van Werveke.

gericht geweest. Ook aan zijn loyauteit t.o.v. het Belgisch staatsverband is het ononderbroken trouw gebleven.

De stichters waren Baron Jules de Saint Genois, de eerste voorzitter, Ph. Blommaert, F.A. Snelaert, F. Rens, P. van Duyse, J. Dautzenberg, C.P. Serrure, Ph. Kervyn de Volkaersbeke, J.F.J. Heremans, Th. J. Canneel, Ed. van Damme, Ed. Vermandel, C. Annoot-Braeckman, L. Hebbelynck, J.S. van Doosselaere, V. Gaillard en E. Degerickx, katholieken dus zowel als liberalen. De ledenlijst van 1854 vermeldt, naast verscheidene priesters, o.m. kan. J.B. David, tal van vooraanstaande katholieke figuren, naast fervente antiklerikalen, zoals J. Vuylsteke. De vereniging vertoonde dus tijdens de eerste jaren geen duidelijk wijsgerige signatuur. In het jaarverslag van 1857, waar wordt gezegd dat de grondleggers wilden dat „aan Vlaanderen niet langer de mannelijke kracht van het verleden en het licht der eeuw zou ontbreken”, klinkt reeds een liberale ondertoon mee. De stichters behoorden inderdaad voor het merendeel tot de liberale fractie. Echter vooral nadat Vuylsteke in 1862 algemeen secretaris was geworden, evolueerde het Willemsfonds steeds duidelijker in liberaal-vrijzinnige richting; de stichting, in 1875, van zijn katholieke tegenhanger, het Davidsfonds, zou deze evolutie definitief bezegelen. Van toen af heeft het Willemsfonds in de scherpe ideologische tegenstelling van de 19de eeuw, in het bijzonder in de schoolstrijd, zeer duidelijk en krachtig het liberale standpunt gesteund. Toen van het eind van de 19de eeuw af van socialistische zijde het volksontwikkelingswerk meer in het kader van het partijverband werd georganiseerd, bleef het Willemsfonds in hoofdzaak aangewezen op een liberaal publiek. Toch heeft het steeds vermeden met de liberale partij te worden geïdentificeerd. In dat verband wordt de ideologische tendens van het Willemsfonds door de gezaghebbende vertegen-

woordigers der vereniging reeds in de loop van de 19de eeuw meestal als „vrijzinnig” bestempeld, wat uiteindelijk in de meest recente formulering der statuten (1966) als volgt tot uitdrukking wordt gebracht : „Als vereniging, gesticht ter verdediging van de Nederlandse taal, streeft het naar de culturele, economische, sociale en wetenschappelijke ontplooiing van de Vlamingen in een ruim-vrijzinnige en nationale geest” (art. 2). Deze omschrijving van het doel der vereniging geeft uitdrukking zowel aan het vooral onder invloed van L. de Raet gegroeid inzicht in wezen en doel der V.B., als aan een zekere wil tot minder scherp zien van ideologische tegenstellingen. De facto verenigt het Willemsfonds, zoals uit een in 1967 onder zijn leden gehouden sociologische enquête blijkt, mensen die tot vrij uiteenlopende geestesrichtingen en politieke partijen en /of groeperingen behoren.

2. STRUCTUUR VAN DE ORGANISATIE.

Het Willemsfonds is een organisatie (in de juridische vorm van een vereniging zonder winstoogmerk) van leden die gegroepeerd zijn in plaatselijke afdelingen. In elk van de vijf Vlaamse provincies zijn deze op hun beurt gegroepeerd in provinciale verbonden die de activiteiten der afdelingen in hun respectieve provincies coördineren en stimuleren. De vereniging wordt geleid door een Raad van Beheer, samengesteld uit vertegenwoordigers der afdelingen en der provinciale verbonden, die uit zijn midden een dagelijks bestuur aanstelt.

De huidige structuur is het resultaat van een historische groei. Aanvankelijk breidde het ledental zich slechts langzaam uit; toen Vuylsteke in 1862 algemeen secretaris werd, bedroeg het slechts 184. Vooral dank zij zijn stuwkracht en organisatie-talent ging het zeer snel omhoog om in 1884 de 4.500 te overschrijden. Deze stijging was het gevolg van de oprichting van plaatselijke afdelingen die zorgden voor een lokale actie van het Willemsfonds. De oudste ervan waren gevestigd in de grote

steden : Gent (1868), Antwerpen (1871), Brugge (1872), Brussel (1872). Geleidelijk aan kwamen aldus tientallen afdelingen tot stand. In de 19de eeuw telde het ook enkele afdelingen in Nederland, o.m. de studentenafdelingen aan de universiteiten van Leiden (1887), Groningen (1888) en Utrecht (1894).

Terwijl het aantal afdelingen van 1868 gestadig is gegroeid, is de evolutie van het ledental aan sterke schommelingen onderhevig geweest. Nadat het in 1884 een hoogtepunt had bereikt, ging het in de daaropvolgende jaren sterk in dalende lijn. De gevolgen van de schoolstrijd hadden een zeer nadelige invloed en van 1884 tot 1903 zakte het ledental onder de 2.000; van 1903 tot '14 schommelde het tussen 2.000 en 2.400; tijdens de Eerste Wereldoorlog werden geen lidmaatschapsgelden geïnd; in 1919 startte men opnieuw met 1315 leden. Van dan af is er een gestadige stijging tot heden; het ledenaantal ligt thans even boven de 6.000.

3. ACTIVITEITEN.

De stichters van het Willemsfonds somden o.m. als middelen om hun doel te bereiken de volgende op :

— aanmoediging van studenten die zich met voorliefde op de beoefening van de moedertaal toeleggen;

— uitgave van nuttige boeken;

— verbetering van de volkszang (woorden en muziek) en het toneel;

NEDERLANDSCH

LIEDERBOEK

UITGEGEVEN DOOR HET

WILLEMS-FONDS

1^e DEEL

VADERLANDSCHE EN PLAATSELIJKE LIEDEREN

GENT

BOEKHANDEL J. VUYLSTEKE

Koestraat, 15

—
1891

— inrichting van een „leeskabinet van Vlaamsche lezers, waar de boeken voor een geringen prijs of zelfs kosteloos zouden uitgeleend worden”.

Deze plannen zouden echter slechts geleidelijk gerealiseerd worden. Aanvankelijk ging de aandacht vooral naar de aanmoediging van leerlingen uit het middelbaar onderwijs die zich bij de studie van het Nederlands onderscheidden, en naar de publikatie van boeken. Nadat door de eerste publikatie, de Vlaamsche bibliographie of lijst der Nederduitsche boeken in België, sedert 1830 uitgegeven (1851) de geestelijke armoede van het Vlaamse land duidelijk in het licht was gesteld, gaf het Willemsfonds - naast de populaire volksalmanakken die van 1852 tot '79 jaarlijks verschenen - nuttige boeken uit die in leemten voorzagen en waarvan een aantal, zoals de Voordrachten over de Grondwet van G. Rolin-Jaequemyns (1867), de Korte Statistieke Beschrijving van België van J. Vuylsteke (1870), het Kiezershandboek van J. de Vigne (1871) e.a., aanmerkelijk bijdroegen tot de staatsburgerlijke opvoeding van ons volk in de jaren toen de uitbreiding van het kiesrecht in aantocht was. Van 1896 tot 1905 werd het Tijdschrift van het Willemsfonds uitgegeven, dat na 1906 werd voortgezet door De Vlaamse Gids.

Reeds vroeg ging de aandacht ook naar het Vlaamse lied, zoals blijkt uit een uitgave van 1852: Oude en nieuwe liedjes van F.A. Snellaert; in 1871 werd begonnen met de uitgave van oorspronkelijke Nederlandse zangstukken. In 1886 kreeg deze activiteit een vastere grondslag door de oprichting, binnen het Willemsfonds, van een zelfstandig Comité ter Bevordering van den Nederlandschen zang, waarvan Peter Benoit tot zijn dood de voorzitter is geweest. Ten slotte schonk het Willemsfonds aan het Vlaamse volk het herhaaldelijk herdrukte tweedelige Nederlandsch Liederboek (1891-'92) van Florimond van Duyse. Het was eveneens Fl. van Duyse, die in 1903 het initiatief nam tot organiseren van de befaamde Liederavonden van het Gentse Willemsfonds, een voorbeeld dat weldra zowel in Noord- als in Zuid-Nederland navolging vond.

Met de eerste Willemsfonds-bibliotheek werd in 1865 gestart te Gent. Weldra zou ook dit voorbeeld op tientallen plaatsen navolging vinden; gedurende vele decennia waren deze Willemsfonds-bibliotheeken één van de weinige initiatieven op bibliotheekgebied in Vlaanderen. Ze beschikten over een boekenfonds waaruit niet-katholieke auteurs niet systematisch werden geweerd. In 1904 breidde de vereniging zijn activiteit op dit punt nog uit door de oprichting van rondreizende bibliotheeken, waarvan sommige ook naar in Wallonië verblijvende Vlamingen werden gestuurd.

In navolging van de Société Franklin te Luik werden van 1867 af te Gent, en vervolgens in de andere afdelingen van het Willemsfonds, volksvoordrachten gehouden. Bij het 50-jarig jubileum werd het aantal door het Willemsfonds gehouden volksvoordrachten op ruim 2.000 geraamd.

Van al de bovenvermelde activiteiten zijn er een aantal die ook vandaag nog, doch dan in moderne vorm, door het Willemsfonds worden behartigd. Op het punt van de boekenpublikatie wordt er thans naar gestreefd de leden jaarlijks op z'n minst één boek van blijvende waarde te schenken dat zonder het bestaan van een ledenvereniging als het Wil-

TIJDSCHRIFT
VAN HET
WILLEMS-FONDS

GEWIJD AAN
LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

EERSTE JAARGANG
—
OFFICIËEL GEDEELTE

GENT
BOEKHANDEL J. VUYLSTEKE
Koestraat, 15
—
1896

lemsfonds niet tot stand zou komen. Wat de bibliotheken betreft: over het hele Vlaamse land verspreid telt de vereniging nog steeds tientallen volksbibliotheken; het is te voorzien dat deze zich, na de vervanging van de bibliotheekwet-Destrée van 1921, zullen integreren in het openbaar bibliotheekwezen. De vroegere volksvoordrachten evolueren geleidelijk aan naar meer gevarieerde activiteiten in het kader van de voortdurende scholing. Sinds enkele jaren verzorgt het Willemsfonds ook een aantal televisie-uitzendingen.

4. WILLEMSFONDS EN V.B.

In het spoor van Vuylsteke heeft het Willemsfonds zichzelf altijd in de eerste plaats gezien als een vereniging voor sociaal-cultureel vormingswerk, die door haar „vreedzaam propagandawerk”, haar „aanhoudende geduldige, hardnekkige arbeid” - de uitdrukkingen zijn van Vuylsteke - eerder dan door strijd de geestelijke herleving van het Vlaamse volk wilde bewerken en aldus indirect wilde bijdragen tot vergroting van de Vlaamse volkskracht op alle gebieden. Deze arbeid zag het Willemsfonds „buiten het terrein der staatspartijen, in niemands dienst, maar geheel ten dienste der algemeene Vlaamsche volksbelangen” (Vuylsteke in 1872).

Deze houding van Vuylsteke is richtinggevend gebleven. Zij verklaart een zekere terughouding om de vereniging als zodanig te betrekken in de Vlaamse strijd voor zover deze zich op het politieke plan afspeelt. Anderzijds hebben nochtans vooraanstaande Willemsfondseners zich persoonlijk zeer sterk in de politieke strijd geëngageerd en daarbij zelfs een opmerkelijke rol gespeeld. Aanvankelijk streefden zij daarbij naar de verovering

van de liberale partij in Vlaanderen; in de oprichting van een Vlaamse partij zagen zij, gelet op de toenmalige politieke verhoudingen, geen heil. Hoewel hun streven in de 19de eeuw aanvankelijk enkele tijdelijke successen op het plaatselijke vlak heeft gebracht, toch zijn zij globaal gezien niet in hun opzet geslaagd. De persoonlijke partijpolitieke geëngageerdheid van sommige leidende figuren in het kader van de sterk verfranste liberale partij, waarin het Vlaamse liberalisme lange tijd zo goed als geheel machteloos zal blijven, heeft later een aantal onder hen eerder tot gevangenen van deze strijd gemaakt. Dit heeft op het eind van de 19de eeuw en in het begin van de 20ste eeuw op bepaalde momenten aanleiding gegeven tot interne spanningen in de schoot van het Willemsfonds zelf, waarbij het, gesteld voor de keus tussen Vlaamse en vrijzinnige (respectievelijk liberale) solidariteit moeilijk viel om tot een gemeenschappelijk standpunt te komen; dit is bv. het geval geweest naar aanleiding van de strijd voor de taalwet van 1883 op het gebruik van het Nederlands bij het middelbaar onderwijs en tijdens de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. De eensgezindheid die in de periode tussen de twee wereldoorlogen tot stand kwam, was gebaseerd op het minimalistische programma der Vlaamse cultuur- en strijdverenigingen. Toch moet het aandeel dat het Willemsfonds ook als Vlaamse drukgroep in de strijd voor gelijkberechtiging van het Nederlands heeft gehad, niet worden onderschat. Ontelbaar zijn zijn interventies bij de overheid geweest om de toepassing van de bestaande taalwetten te eisen, evenals de moties, publikaties, verklaringen en acties waarmee nieuwe en verbeterde taalwetten werden gevraagd. Men kan aan de hand ervan de ontwikkelingsgang volgen van de gedachteninhoud zelf van de V.B., zoals die evolueerde van het midden van de 19de eeuw af tot heden, voor zover deze het bestaan van het Belgische vaderland niet in twijfel trok. Zowel na de Eerste als na de Tweede Wereldoorlog heeft het dank zij het morele prestige waarop het door zijn onbesproken houding tijdens de twee bezettingen kon bogen een belangrijke rol kunnen spelen bij het weer op gang brengen van de Vlaamse strijd in de ondankbare omstandigheden waarin de V.B. ingevolge de collaboratie was terechtgekomen.

Na de Tweede Wereldoorlog is er ook een veel duidelijker distantie vast te stellen t.o.v. de Liberale Partij en vervolgens van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, waardoor een consequente en zo nodig compromisloze Vlaamse houding van het Willemsfonds mogelijk werd in de zgn. communautaire politieke problemen, evenals een sterkere samenwerking met andere cultuur- en strijdverenigingen, o.m. in het kader van het Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen. De standpunten die het Willemsfonds heeft ingenomen, zowel voor als tijdens de strijd voor de taalwetgeving van 1963, het probleem-Leuven, de grondwetsherziening, liggen volledig in de lijn van het algemeen Vlaams programma, zoals het door het Overlegcentrum werd geformuleerd en trouwens door het Willemsfonds in belangrijke mate mede werd bepaald.

LITERATUUR: *Jaarverslagen in Jaarboeken van het Willemsfonds*, in het bijzonder *De twintig eerste jaren van het Willemsfonds*, in *Jaarboek* (1872) en vooral *Aantekeningen over de vijf en twintig eerste jaren van het Willemsfonds*, in

Jaarboek (1877) (Beide verslagen werden herdrukt in *Klauwaard en Geus. Bloemlezing uit de politieke prozaschriften en gedichten van J. Vuylsteke*, 1905); - P. Fredericq, *Uit de geschiedenis van het Willemsfonds en het Davidsfonds* (1903); - P. Fredericq, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, 3 dln. (1906-'09); - M. Basse, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, 2 dln. (1930-'33); - Gedenkboeken: *Ons 75-jarige Jubelfeest (1851-1926)* (1926); *Eeuwfeest van het Willemsfonds (1851-1951)* (1951); - H. van Werveke, *Het Willemsfonds en de Vlaamse Beweging* (1959); - H. van Werveke, *Het Willemsfonds en de Vlaamse problemen die aan de orde zijn* (1961); - A. Verhulst, *Het Willemsfonds en de Belgische Problematiek* (1967); - H. van Werveke, *De Universitaire Expansie en het Probleem Leuven* (1968).

MARCEL BOTS